ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2026 / № 3.1–3

Termiz – 2026

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro'yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko'chirma va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko'chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 20.06.2026
Qog'oz bichimi: 70x85
Bosma tabog'i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog'ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko'chasi, 43.
Telefon: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY'ATI:

Bekpo'lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul muharrir)
O'ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Zabita Mahammad qizi Teymurlu, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent (Ozarbayjon)
Tarana Imomverdi qizi Xojieva, filologiya fanlari doktori, professor (Ozarbayjon),
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Normat Y o'ldoshev, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Asqar Eshmo'minov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To'raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 20.06.2026
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998990 377 77 23, +99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ,
доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (. PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Забита Магомед кызы Теймурлу, доктор философии по филологии, доцент (Азербайджан)
Тарана Имамверди гызы Хаджиева, доктор наук, профессор (Азербайджан)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 20.06.2026
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV,
doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Zabita Magomed kyzy Teymurlu, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Azerbaijan)
Tarana Imamverdi gizi Khadzhieva, Doctor of Sciences, Professor (Azerbaijan)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

LUTFULLAYEVA DURDONA
Lisoniy assotsiatsiyalarda milliy tafakkurning voqelanishi
(Vatan assotsiativ maydoni misolida) 7

MIRZAYEV IBODULLA
Xomskiyning “Til va ong” asari, generativ tilshunoslik konsepsiyasi
va professor Baxtiyor Mengliyevning tarjimonlik mahorati....10

ҚУРОНОВ ДИЛМУРОД
Бадиий диалог таржимасида коммуникатив вазиятни тўғри англаш зарурати
(Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» романининг янги русча нашри мисолида) 16

ЧЎТМАТОВ ЖЎРАБЕК ОМОНОВИЧ
«Ҳикмат» сўзининг араб лексикографик манбалари асосидаги лексик-семантик таҳлили.... 19

ЧОРИЕВ ТАВАККАЛ РАВШАНОВИЧ
Абдураҳмон Жомий ва Алишер Навоий идиостилида
«Саг//ит» концептининг лингвопоэтик хусусиятлари....25

UMURQULOV ZAFAR BEKPO‘LATOVICH
Alisher Navoiy ijodida so‘z qadri va nutq odobi talqini....34

UBAYDULLAYEV ALISHER ABDUSALOMOVICH
Ogahiy tarjimasidagi asarlar leksikasining tarixiy-etimologik tahlili
(“Axloqu-l-Muhsiniyn” asari misolida) 37

IBRAGIMOV SHEXROZBEK TO‘LQINJON O‘G‘LI
Tashbih va epitetlarning pragmatik talqini: tarjimada ekspressivlik va
stilistik ekvivalentlik....41

IBRAGIMOV JASURBEK TULKINJON O‘G‘LI
Jangovorlik, jasorat va jismoniy kuchga oid epitetlar
(“Beowulf” ingliz eposi misolida)....47

NAZAROVA ZIYODA KATTAYEVNA
Frazeologizmlarning yondosh birliklar bilan o‘zaro aloqasi 51

QOBILOV MIRZIYO ESHNOZAR O‘G‘LI
O‘z qatlamga oid antroponimlar tasnifi 55

ISRAILOVA SAODAT TURAPOVNA
Rang komponentli birliklarning mental birliklarda aksi....58

RO‘ZIMATOVA DILNOZA
Rasmiy munosabatlarda murojaat birliklarining shaxs ijtimoiy maqomining ifodalanishi....62

XUSANOVA NAFISA ZOKIRJON QIZI
Ertak janrida dialogning strukturaviy va funksional poetikasi
(Ingliz va o‘zbek xalq ertaklari misolida)....65

XABIBULLAYEVA FAZILAT XABIBULLO QIZI
“Boburnoma”dagi saroy-ma’muriy xizmat unvonlarining inglizcha tarjimalarda berilishi 69

MUSTAFAYEV ELYOR ODIL UGLI
Theoretical foundations for the classification of phraseological units in english 73

МУНДАРИЖА

TURSUNOVA DILSHODA XOLDIN QIZI
“O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da qurol-aslaha nomi bilan bog‘liq folklorizmlar 77

YAVKOCHEVA FERUZA HUSAN QIZI
Types of english speech-language pathology dictionaries according to semantic relations 81

SHUKUROV RAHMATILLO MIRZATILLAYEVICH
Farg‘ona viloyati tarixiy oykonim, gidronim va oronimlarining leksik-semantik tasnifi hamda sotsiolingvistik tahlili 86

XALIQULOVA MUSHARRAF EGAMNAZAR QIZI
Maqol lingvistik, kognitiv va madaniy fenomen sifatida 90

O‘RAZOV ALISHER DONIYOROVICH
O‘zbek tilida substantiv leksemalar semantik shajarasining ifodalanishida pragmatik omillar 93

DJURAYEVA MAXBUBA USMANOVNA
Emotsiya, konsept va emotsional konsept tushunchalarining lingvistik talqini 96

ADABIYOTSHUNOSLIK

ABDULLAEV RAMAZON
Муиззий ва Ҳофиз шеъриятида адабий таъсир ва ижодий ворислик. 99

ARSLONOV ABDIMUROD KAROMATOVICH
“Qisasi Rabg‘uziy” asari poetikasi va badiiy-estetik xususiyatlari xususida.....104

АЛИМАРДОН ҲАЙИТОВ
Али Қушчининг ўғли ҳам олим бўлган.....108

DR. DONIYOR K. KELDIYOROV
Wounded memory and hybrid identity in Khaled Hosseini’s the kite runner.....112

IBRAGIMOV JAVOHIR TO‘LQINJON O‘G‘LI
Harold Lambning “Tamerlane: the earth shaker” romanida amir temur xarakterining badiiy ifodasi 116

RAXIMOVA UMIDA SOLIYEVNA
Ona obrazining ramziy va mifopoetik talqini: inglizzabon va o‘zbek adabiyoti misolida 121

MNAJATDINOVA MAKARYA
Hozirgi qoraqalpoq xotin-qizlar lirikasida psixologik metamorfoza 126

JIENBAEV MUSA AZATBAEVICH
XX-XXI asr lirikasida Odissey obrazining transformatsiyasi.....130

RADJABOVA MUXTASAR DAVRANBEKOVNA
Arab tilida talabalarning yozuv malakasini rivojlantirishda o‘yin texnologiyalarining tatbiqi.....134

Resume. This article analyzes the associative response reactions given by Uzbek students to the stimulus word “homeland,” revealing the manifestation of national consciousness and thinking within them. Based on the results of the experiment, it is substantiated that young people primarily perceive the homeland as their birthplace, free Uzbekistan, and the place where their umbilical cord blood was shed. It is also revealed that they envision family, household, and neighborhood (mahalla) as part of a shared spatial concept. At the conclusion of the article, based on the high-frequency response reactions, an associative linguistic portrait of the homeland as conceived by Uzbek youth is constructed.

Резюме. В данной статье анализируются ассоциативные реакции узбекской студенческой молодёжи на слово-стимул “родина”, раскрывающие проявление национального сознания и мышления. На основе результатов эксперимента обосновано, что молодые люди воспринимают родину прежде всего как место рождения, свободный Узбекистан, место, где пролилась пуповинная кровь. Также выявлено, что семья, дом, махалля воспринимаются ими как часть единого пространственного понятия. В заключение статьи на основе высокочастотных реакций-ответов создан ассоциативный лингвистический портрет родины в представлении узбекской молодёжи.

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta’lim. 2026; 9
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

XOMSKIYNING “TIL VA ONG” ASARI, GENERATIV TILSHUNOSLIK KONSEPSIYASI VA PROFESSOR BAXTIYOR MENGLIYEVNING TARJIMONLIK MAHORATI

Mirzayev Ibodulla,
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti professori, filologiya fanlari doktori

Til va ong munosabati insoniyat tafakkuri tarixidagi eng murakkab va uzoq davom etayotgan muammolardan biridir. Tilni faqat kishilar o‘rtasidagi axborot almashinuvi vositasi sifatida tushunish uning inson mavjudligidagi haqiqiy ko‘lamini to‘liq ochib bera olmaydi. Til insonning borliqni idrok etishi, tajribani kategoriyalarga ajratishi, fikrni shakllantirishi, xotirada saqlashi va uni boshqa insonlarga yetkazishi bilan chambarchas bog‘liq. Shu sababli tilning mohiyatini o‘rganish muayyan ma’noda inson ongining qanday ishlashini o‘rganish demakdir.

XX asrning birinchi yarmida Amerika tilshunosligida deskriptivizm va psixologiyada bixeviorizmning kuchli ta’siri kuzatildi. Bunday yondashuvlarda ilmiy tadqiqotning asosiy obyekti kuzatilishi mumkin bo‘lgan nutqiy xatti-harakat, uning tashqi shakli va muayyan sharoitda yuzaga keladigan reaksiyalar edi. Biroq insonning ilgari hech qachon eshitmagan, mutlaqo yangi gaplarni yaratishi va tushunishi kabi hodisalar tilni faqat kuzatiladigan verbal xulq-atvor doirasida izohlashning yetarli emasligini ko‘rsatdi. Ana shu ilmiy vaziyatda Noam Xomskiy tilshunoslikning e’tiborini tashqi nutqiy mahsulotdan insonning ichki lisoniy bilimiga, ya’ni tilni yaratish va tushunish imkonini beruvchi mental tizimga burdi. Shu ma’noda Xomskiy lingvistikani faqat mavjud lisoniy birliklarni tavsiflovchi fan emas, balki insonning lisoniy qobiliyati tabiatini tushuntirishga intiluvchi nazariy fan sifatida qayta talqin qildi.

Xomskiyning Language and Mind (“Til va ong”) asari ana shu burilishning muhim nazariy hujjatlaridan biridir. Asarning dastlabki uch bobi 1967-yil yanvarida Kaliforniya universitetining Berkeley kampusida o‘qilgan Bekman ma’ruzalari asosida shakllangan va 1968-yilda alohida kitob sifatida nashr etilgan. 1972-yilgi kengaytirilgan nashrda til, falsafa

va psixologiya munosabatlariga bag‘ishlangan yana uch bob qo‘shilgan. Shu jihatdan “Til va ong”ni faqat bir nazariyaning izohi sifatida emas, balki tilshunoslikning inson tafakkuri, psixologiyasi va biologik tabiatini o‘rganish bilan tutashgan yangi bosqichining manifesti sifatida baholash mumkin.

Noam Xomskiyning ilmiy faoliyati XX asr tilshunosligi tarixidagi eng muhim nazariy burilishlardan biri bilan bog‘liq. U Pensilvaniya universitetida Zellig Harris an’anasi bilan tanishgan bo‘lsa-da, keyinchalik strukturaviy-deskriptiv yondashuvning tilning ijodiy va mental tabiatini tushuntirishdagi imkoniyatlari cheklangan, degan xulosaga keldi. 1950-yillarning o‘rtalaridan Massachusets texnologiya institutida faoliyat yuritishi uning ilmiy qarashlarining shakllanishida muhim bosqich bo‘ldi. 1957-yilda nashr etilgan Syntactic Structures (“Sintaktik strukturalar”) asari generativ tilshunoslikning dastlabki konseptual asoslarini shakllantirdi. Xomskiy ushbu asarda grammatika insonning cheklangan vositalar yordamida cheksiz miqdordagi grammatik jihatdan to‘g‘ri ifodalarni hosil qilish imkoniyatini tushuntira oladigan formal tizim bo‘lishi kerakligini ko‘rsatdi. Bu yerda “generativ” tushunchasini oddiygina “gaplarni hosil qilish” ma’nosida tushunish yetarli emas. Generativ grammatika uchun asosiy masala – til sohibining ongida mavjud bo‘lgan qoidalar tizimi qanday qilib cheksiz miqdordagi lisoniy ifodalarni yaratish va anglash imkonini berishini tushuntirishdir. Demak, Xomskiy nazariyasining markazida “til nima?” degan savol bilan bir qatorda “inson qanday qilib tilni biladi?” va “bu bilim qanday qilib mumkin?” degan savollar ham turadi. Xomskiyning ilmiy merosi bir xil va o‘zgarmas nazariya emas. Uning qarashlari bir necha bosqichda qayta ishlab chiqilgan. Shu sababli uning dastlabki asarlaridagi termin va tushunchalarni keyingi nazariyalar bilan aynanlashtirish ilmiy jihatdan to‘g‘ri bo‘lmaydi.

1. “Syntactic Structures” – generativ yondashuvning boshlanishi

1957-yilda nashr etilgan Syntactic Structures generativ grammatikaning dastlabki shaklini ifodalaydi. Unda sintaktik tizim formal qoidalar orqali tasvirlanadi va grammatikani faqat mavjud gaplar majmui emas, balki yangi gaplarni yaratishga qodir tizim sifatida qarash taklif etiladi.

Bu yondashuvning yangiligi shundaki, tilshunoslikning obyekti faqat nutqda qayd etilgan birliklar emas, balki til sohibining mazkur birliklarni yaratish va anglash imkonini beruvchi ichki bilimidir.

2. “Aspects of the Theory of Syntax” – standart nazariy model

1965-yilda nashr etilgan Aspects of the Theory of Syntax asarida Xomskiy generativ grammatikani yanada tizimli shaklga keltirdi. Aynan shu bosqichda “kompetensiya” va “performans” farqlanishi muhim nazariy vositaga aylandi. Lisoniy kompetensiya – til sohibining til tizimi haqidagi ichki bilimini, lisoniy ijro yoki performans esa ana shu bilimning real nutqiy faoliyatda namoyon bo‘lishini anglatadi. Mazkur farqlash tilshunoslik uchun juda muhim metodologik natija berdi: real nutqdagi xatolar, ikkilanishlar, xotira cheklovlari yoki psixologik omillarni til tizimining o‘ziga xos xususiyatlari bilan bir narsa deb hisoblash shart emas.

3. “Cartesian Linguistics” – generativizmning falsafiy ildizlari

1966-yilda nashr etilgan Cartesian Linguistics asarida Xomskiy zamonaviy generativ yondashuvning falsafiy ildizlarini Dekart, ratsionalizm va Port-Royal grammatikasi an’analari bilan bog‘laydi. Bu asarda inson tilining ijodiyligi alohida ahamiyat kasb etadi. Inson mavjud vaziyatga mexanik javob qaytaruvchi mavjudot emas; u cheksiz miqdordagi yangi fikr va ifodalarni yaratishga qodir. Shuning uchun tilni oddiy stimul–reaksiya modeli orqali to‘liq tushuntirish mumkin emas.

4. “Rules and Representations” – mental reprezentatsiyaga burilish

1980-yillardagi ishlarda Xomskiy tilni inson ongidagi mental reprezentatsiyalar va qoidalar tizimi sifatida yanada chuqurroq ko‘rib chiqadi. Bu bosqichda tilshunoslikning psixologiya, kognitiv fan va biologiya bilan aloqasi kuchayadi. Shunday qilib, Xomskiy ilmiy merosining umumiy evolyutsiyasini quyidagicha tasavvur qilish mumkin:

formal grammatika → transformatsion-generativ grammatika → mental reprezentatsiya → biologik asoslangan til qobiliyati → biolingvistik yondashuv.

Language and Mind asarining ahamiyati uning hajmidan ancha katta. Birinchi nashr atigi 88 betdan iborat bo‘lsa-da, unda tilshunoslikning inson ongini o‘rganishga qo‘shishi mumkin bo‘lgan hissasi haqidagi fundamental masalalar qo‘yilgan. Asarning dastlabki uch qismi “o‘tmish”, “bugun” va “kelajak” istiqbollari asosida qurilgan. Xomskiy tilshunoslik tarixidagi ratsionalistik an’analarni qayta ko‘rib chiqib, zamonaviy formal tilshunoslik bilan inson tafakkurini o‘rganish o‘rtasida nazariy ko‘prik yaratishga intiladi.

1. O‘tmish: ratsionalistik an’ana

Xomskiy tilshunoslik tarixini faqat XIX-XX asr strukturaviy maktablaridan boshlamaydi. U Dekart, Port-Royal grammatikasi va Vilgelm fon Humboldt singari mutafakkirlarning qarashlariga murojaat qiladi. Bu an’ananing Xomskiy uchun eng muhim jihati – tilning ijodiy tabiati. Inson tayyor gaplar omboridan foydalanmaydi. U mavjud qoidalar asosida ilgari eshitmagan yangi ifodalarni ham yaratadi. Shu nuqtada Xomskiy tilning mexanik takrorlash emas, balki ijodiy faoliyat ekanini ta’kidlaydi.

2. Bugun: tilshunoslikning ongni o‘rganishdagi hissasi

Asarning markaziy g‘oyalaridan biri shundan iboratki, tilni o‘rganish insonning bilim hosil qilish va uni strukturalash mexanizmlarini tushunishga yordam beradi.

Bu yerda til tashqi ijtimoiy hodisa sifatida emas, insonning ichki bilim tizimi sifatida ham qaraladi. Keyinchalik ushbu yo‘nalish Xomskiyning “I-language” – ichki til tushunchasiga olib keladi.

3. Kelajak: tilshunoslik va biologik fanlar integratsiyasi

Xomskiyning kelajak haqidagi tasavvurida tilshunoslik psixologiya, falsafa va biologiya bilan tobora yaqinlashadi. Keyingi biolingvistik yondashuv aynan shu ilmiy yo‘nalishning davomidir. Cambridge University Press nashr ma’lumotlarida ham Language and Mindning keyingi nashri Xomskiyning tilni genetik jihatdan ta’minlangan biologik tizim sifatida o‘rganishga yo‘naltirilgan yondashuvini qayta ko‘rib chiqishi qayd etiladi. Xomskiy nazariyasining eng ko‘p muhokama qilingan tushunchalaridan biri – Universal grammatika (UG)dir. Ushbu konsepsiyaning asosiy savoli quyidagicha: bola juda cheklangan, ba’zan grammatik jihatdan to‘liq bo‘lmagan yoki xatoli nutqiy ma’lumot asosida qanday qilib murakkab til tizimini egallaydi?

Xomskiy bu muammoni til o‘zlashtirishning biologik va ichki shartlari mavjudligi bilan bog‘laydi. Bu yerda LAD – Language Acquisition Device, ya’ni “tilni o‘zlashtirish moslamasi” terminiga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lish lozim. Uni inson miyasida anatomik jihatdan alohida joylashgan tayyor “qurilma” sifatida tushunish Xomskiy nazariyasini haddan tashqari soddalashtiradi. LAD, avvalo, tilni o‘zlashtirishning tug‘ma biologik imkoniyatlarini ifodalovchi dastlabki nazariy model sifatida qaralishi kerak. Xuddi shuningdek, Universal grammatika ham barcha tillarning yuzaki grammatikasi bir xil degani emas. Aksincha, masala inson tilining mumkin bo‘lgan grammatik tizimlarini chegaralovchi umumiy prinsiplar haqida boradi. Xomskiy nazariyasining ilmiy ta’siri juda katta bo‘lsa-da, XXI asr tilshunosligida uning barcha dastlabki taxminlari o‘zgarishsiz qabul qilinmaydi.

Kognitiv va foydalanishga asoslangan yondashuvlar tilning shakllanishida umumiy kognitiv mexanizmlar, ijtimoiy o‘zaro ta’sir, analogiya, xotira, statistic o‘rganish va kommunikativ ehtiyojlarning rolini kuchliroq ta’kidlaydi. Shu sababli zamonaviy ilmiy vaziyatni “Xomskiy nazariyasi to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri” degan ikki qutbli mezon bilan baholash yetarli emas. Muhim masala – uning qaysi g‘oyalari bugungi kunda o‘z kuchini saqlab qolayotgani, qaysilari qayta talqin qilinayotgani va qaysilari boshqa nazariyalar tomonidan rad etilayotganini aniqlashdir. Ayniqsa, “LAD”, “Universal grammatika” va “alohida lisoniy modul” tushunchalarining keyingi rivoji dastlabki generativ modeldan ancha murakkab nazariy shaklga kelgan.

Demak, Xomskiyni faqat 1950-1960-yillardagi generativ grammatika bilan chegaralab qo‘yish ham, uning keyingi biolingvistik qarashlarini dastlabki model bilan aynanlashtirish ham ilmiy jihatdan biryoqlama yondashuv bo‘ladi. Xomskiy va bixeviorist psixolog B. F. Skinner o‘rtasidagi munozara XX asr tilshunosligi va psixologiyasi tarixidagi eng mashhur nazariy to‘qnashuvlardan biridir. Skinnerning Verbal Behavior asari 1957-yilda nashr etilgan. Xomskiy unga 1959-yilda Language jurnalida 26-58-betlarda e’lon qilingan mashhur tanqidiy sharhini bag‘ishladi. Xomskiyning e’tirozi shundan iborat ediki, inson tilidagi murakkablikni stimul, javob va mustahkamlash kabi bixevioristik kategoriyalar bilan to‘liq tushuntirish mumkin emas. Uning fikricha, inson:

– ilgari eshitmagan gaplarini tuza oladi;

– grammatik jihatdan mumkin bo‘lgan va mumkin bo‘lmagan shakllarni farqlay oladi;

– cheklangan lisoniy vositalar yordamida cheksiz miqdordagi ifodalarni hosil qiladi;

– gapning faqat tashqi shaklini emas, uning abstrakt strukturasini ham anglaydi.

Shu bilan birga, zamonaviy tarixiy baholashda Xomskiy-Skinner munozarasini kognitiv inqilobning yagona sababi sifatida ko‘rsatish ham to‘g‘ri emas. Keyingi tadqiqotlarda Xomskiyning 1959-yilgi sharhi juda ta’sirchan intellektual hodisa bo‘lgani tan olingan, biroq kognitiv fanlarning shakllanishi bir nechta ilmiy oqimlarning o‘zaro ta’siri natijasi bo‘lganligi ham qayd etiladi. Demak, Xomskiyning tarixiy xizmatini Skinnerni “mag‘lub etgani” bilan emas, tilni insonning ichki bilim tizimi sifatida o‘rganish masalasini markazga olib chiqqani bilan izohlash ilmiyroqdir. Xomskiyning “Til va ong” asarini o‘zbek tiliga tarjima qilish oddiy tarjimonlik vazifasi emas. Bunday matn tarjimon oldiga ikki xil talabni qo‘yadi: birinchidan, original muallifning nazariy mazmunini buzmaslik; ikkinchidan, mazkur nazariy mazmunni o‘zbek ilmiy tilining tabiiy imkoniyatlari orqali ifodalash.

Shu nuqtayi nazardan professor Baxtiyor Mengliyevning tarjimonlik faoliyatini faqat badiiy yoki lingvistik tarjima mezonlari bilan emas, ilmiy tarjima va terminologik transfer mezonlari asosida baholash lozim. Ilmiy tarjimada so‘zning lug‘aviy ekvivalenti doimo yetarli bo‘lmaydi. Chunki termin muayyan ilmiy konsepsiyaning bir qismi hisoblanadi. Termin tarjima qilinganda uning faqat shakli emas, balki butun nazariy yuklamasi ham boshqa tilga ko‘chadi. Shu sababli Xomskiy matnini o‘zbekchalashtirishda quyidagi uch bosqichli jarayon muhim:

inglizcha termin → o‘zbekcha terminologik ekviv-

alent → konseptual izoh.

Masalan:

– generative grammar – generativ (hosil qiluvchi) grammatika;

– linguistic competence – lisoniy kompetensiya;

– performance – lisoniy ijro / nutqiy faoliyat;

– deep structure – chuqur struktura / chuqur tuzilish;

– surface structure – yuzaki struktura / yuzaki tuzilish;

– universal grammar – Universal grammatika;

– language acquisition – tilni o‘zlashtirish.

Bunday terminlarda bitta muhim prinsip ko‘zga tashlanadi: terminologik aniqlik va o‘zbek tilining tabiiyligi o‘rtasidagi muvozanat. Tarjimon uchun asosiy muammo shundaki, xorijiy terminni haddan tashqari kalkalash matnni sun’iylashtirishi, uni haddan tashqari erkin izohlash esa original nazariy tushunchaning aniqligini susaytirishi mumkin. Shu jihatdan professor B. Mengliyev tarjimasini terminologik muvozanat izlash tajribasi sifatida o‘rganish alohida ilmiy ahamiyatga ega.

Xomskiy matnining yana bir murakkab jihati uning sintaktik tuzilishidir. Ingliz ilmiy nasrida uzun aniqlovchi konstruksiyalar, otlashgan birliklar, passiv shakllar, abstrakt ot birikmalari va mantiqiy bog‘langan ko‘p komponentli gaplar keng qo‘llanadi. Ularni o‘zbek tiliga mexanik ravishda ko‘chirish natijasida matn grammatik jihatdan to‘g‘ri bo‘lsa ham, o‘qilishi qiyin va sun’iy bo‘lib qolishi mumkin. Shuning uchun ilmiy tarjimon quyidagi transformatsiyalardan foydalanishga majbur bo‘ladi:

1. sintaktik bo‘laklarni qayta tartiblash;

2. murakkab gapni o‘zbek tilining tabiiy sintaktik modeliga moslashtirish;

3. inglizcha otlashgan konstruksiyalarni fe’lli yoki predikativ shaklga

aylantirish;

4. mantiqiy bog‘lanishlarni o‘zbek tilidagi izchil vositalar orqali ifodalash;

5. terminologik aniqlikni saqlagan holda stilistik ravonlikka erishish.

Shu ma’noda yaxshi ilmiy tarjima originalning grammatik shaklini ko‘chirish emas, uning ilmiy mantiqini boshqa tilning grammatik tizimida qayta yaratishdir. Professor B. Mengliyevning tarjimonlik mahoratini tahlil qilishda kamida beshta mezonni ajratish mumkin.

1. Konseptual ekvivalentlik

Tarjima qilingan termin original terminning faqat lug‘aviy ma’nosini emas, ilmiy konsepsiyasini ham saqlashi kerak.

2. Terminologik izchillik

Bir termin asarning turli joylarida turlicha tarjima qilinsa, nazariy tizim buziladi. Shuning uchun generativ tilshunoslik terminlari yagona terminologik tizim sifatida ishlatilishi zarur.

3. Sintaktik tabiiylik

Originalning mantiqiy murakkabligi o‘zbek tiliga ko‘chirilganda grammatik sun’iylikka aylanmasligi kerak.

4. Semantik zichlikni saqlash

Xomskiy matnlarida bitta jumla ko‘pincha bir necha nazariy munosabatni o‘zida jamlaydi. Tarjimon bunday jumlalarni haddan tashqari soddalashtirib yuborsa, ilmiy mazmunning bir qismi yo‘qoladi.

5. Milliy ilmiy tilni rivojlantirish

Eng yuqori darajadagi ilmiy tarjima faqat original asarni o‘zbekchalashtirib qo‘ymaydi. U o‘zbek ilmiy tilining yangi tushunchalarni ifodalash imkoniyatlarini ham kengaytiradi. Shu nuqtayi nazardan Xomskiy tarjimasi o‘zbek tilining zamonaviy lingvistik terminologiyasini boyituvchi muhim manbalardan biri sifatida qaralishi mumkin. Xomskiy asarini o‘zbekchaga tarjima qilishning ahamiyati faqat bitta kitobning o‘zbek kitobxoniga yetib borishi bilan chegaralanmaydi. Bu jarayon uch xil ilmiy darajada ahamiyatlidir.

Birinchi daraja – nazariy

O‘zbek tilshunosligi generativ grammatika, mentalizm, kompetensiya, Universal grammatika va biolingvistika kabi konsepsiyalarni ona tilida muhokama qilish imkoniga ega bo‘ladi.

Ikkinchi daraja – terminologik

O‘zbek ilmiy tilida ilgari keng muomalada bo‘lmagan terminlar tizimlashtiriladi, ularning tarjima va izohlash modellari shakllanadi.

Uchinchi daraja – metodologik

Tarjima jarayoni o‘zbek tilining abstrakt ilmiy tafakkurni ifodalash

imkoniyatlarini amalda sinovdan o‘tkazadi. Shuning uchun ilmiy tarjimani “ikkinchi darajali faoliyat” deb qarash noto‘g‘ri. Aksincha, jahon ilmiy merosining ona tiliga tarjima qilinishi milliy ilmiy tafakkurning rivojlanish mexanizmlaridan biridir. Xomskiy merosiga munosabatda ikki ekstremal yondashuvdan qochish lozim.

Birinchisi – uni mutlaq haqiqat sifatida qabul qilish.

Ikkinchisi – keyingi nazariyalar paydo bo‘lgani uchun generativ tilshunoslikni

butunlay eskirgan paradigma deb hisoblash.

Ilmiy nuqtayi nazardan to‘g‘ri yo‘l – dialogik yondashuvdir. Generativ tilshunoslik inson tilining strukturaviy, formal va mental tomonlarini tushuntirishga ulkan hissa qo‘shdi. Kognitiv, konstruktiv, funksional, usage-based va neyrolingvistik yondashuvlar esa tilning foydalanish, tajriba, ijtimoiy o‘zaro ta’sir va neyron jarayonlar bilan bog‘liq jihatlarini yanada chuqurlashtirdi. Shuning uchun bugungi tilshunos-

lik oldida “Xomskiy yoki uning muxoliflari” degan savoldan ko‘ra, “turli nazariyalar tilning turli tomonlarini qanday tushuntiradi?” degan savol muhimroqdir.

Xomskiyning “Til va ong” asari o‘zbek kitobxoni uchun tarjima qilingach, yana bir muhim ilmiy ehtiyoj paydo bo‘ladi: asarni sharhlaydigan, uning nazariy qatlamlarini tushuntiradigan alohida tadqiqot yaratish. Chunki Xomskiy matnini izohsiz o‘qish hatto professional tilshunos uchun ham oson emas. Unda lingvistik terminlar bilan bir qatorda falsafa, psixologiya, ratsionalizm, mantiq va biologik til qobiliyatiga oid tushunchalar o‘zaro bog‘langan. Biroq bunday izohlarni asarning o‘z sahifalariga haddan tashqari ko‘p joylashtirish ham matnning yaxlitligini buzishi mumkin. Shu sababli professor Baxtiyor Mengliyev tomonidan alohida “N. Xomskiy tilshunosligi: Til va ong asariga ilmiy sharh” mazmunidagi monografik tadqiqot yaratilishi ilmiy jihatdan juda samarali bo‘lar edi. Bunday asar quyidagi qismlardan tashkil topishi mumkin:

1. Xomskiy va XX asr tilshunosligidagi nazariy burilish;
2. Generativ grammatikaning shakllanish tarixi;
3. Xomskiyning falsafiy manbalari;
4. “Til va ong” asarining konseptual tuzilishi;
5. Universal grammatika;
6. Tilni o‘zlashtirish muammosi;
7. Kompetensiya va performans;
8. Chuqur va yuzaki struktura;
9. Xomskiy va Skinner bahsi;
10. Generativizmning zamonaviy tanqidi;
11. Xomskiy terminlarining o‘zbekcha ekvivalentlari;
12. “Til va ong” tarjimasining tarjimashunoslik tahlili;
13. Xomskiy va zamonaviy o‘zbek tilshunosligi;
14. Generativ va kognitiv paradigmalarning qiyosiy istiqbollari.

Bunday sharh-kitob tarjimaning oddiy “izohli ilovasi” emas, balki Xomskiy

g‘oyalarini o‘zbek ilmiy tafakkuriga integratsiya qiluvchi mustaqil ilmiy asar bo‘lishi kerak.

Noam Xomskiyning Language and Mind (“Til va ong”) asari XX asr tilshunosligida til, tafakkur va insonning biologik-kognitiv imkoniyatlari o‘rtasidagi munosabatni yangi nazariy darajaga olib chiqqan muhim tadqiqotlardan biridir. Uning dastlabki uch bobi 1967-yil Berkeley ma’ruzalari asosida shakllangan va 1968-yilda nashr etilgan. Keyingi nashrlarda asarning konseptual doirasi kengayib, til, falsafa, psixologiya va biolingvistika masalalari yanada chuqurlashtirilgan. Xomskiyning asosiy ilmiy xizmati tilshunoslikning diqqat markazini tashqi nutqiy mahsulotdan insonning ichki lisoniy bilimiga burishi bilan belgilanadi. Generativ grammatika shu tariqa tilni mavjud gaplarning oddiy yig‘indisi emas, balki yangi ifodalarni yaratish va anglash imkonini beruvchi murakkab qoidaviy tizim sifatida talqin qildi.

Xomskiyning Universal grammatika, tilni o‘zlashtirish, kompetensiya, performans, chuqur va yuzaki struktura kabi tushunchalari keyingi o‘n yilliklarda turlicha qayta ko‘rib chiqilgan bo‘lsa-da, ularning tilshunoslik tarixidagi metodologik ahamiyati saqlanib qolmoqda. Kognitiv, funksional, usage-based va neyrolingvistik tadqiqotlar generativizmning ayrim fundamental farazlarini tanqid qilishi mumkin, biroq bu holat Xomskiy paradigmasining tarixiy va nazariy ta’sirini inkor etmaydi. Xomskiyning Skinnerga bergan 1959-yilgi tanqidi ham aynan shu ilmiy burilishning ramziy hodisalaridan biriga aylandi. Biroq uni “kognitiv inqilobning yagona sababi” deb baholashdan ko‘ra, XX asr o‘rtalarida shakllangan kengroq ilmiy paradigmatik o‘zgarishlarning muhim tarkibiy qismi sifatida talqin qilish maqsadga muvofiqdir.

Professor Baxtiyor Mengliyevning “Til va ong”ni o‘zbek tiliga tarjima qilishi esa boshqa bir muhim masalani – jahon lingvistik tafakkurini o‘zbek ilmiy tiliga olib kirish masalasini kun tartibiga qo‘yadi. Bunday tarjimaning qiymati faqat mazmunni bir tildan ikkinchi tilga o‘tkazish bilan belgilanmaydi. Uning haqiqiy ilmiy ahamiyati murakkab nazariy tushunchalarni o‘zbek tilining semantik, sintaktik va terminologik imkoniyatlari asosida qayta yaratishda namoyon bo‘ladi. Shu ma’noda ilmiy tarjimon ikki olam o‘rtasida vositachi bo‘ladi: bir tomonda – original ilmiy konsepsiya, ikkinchi tomonda – milliy ilmiy tafakkur va uning tili. Tarjimonning mahorati ana shu ikki qutb o‘rtasidagi muvozanatni saqlash bilan belgilanadi. Shuning uchun “Til va ong” tarjimasini alohida tarjimashunoslik tadqiqoti uchun material sifatida o‘rganish, undagi terminlarning o‘zbekcha ekvivalentlarini tizimlashtirish, sintaktik transformatsiyalarni aniqlash va original bilan tarjima o‘rtasidagi konseptual muvofiqlikni tahlil qilish dolzarb ilmiy vazifadir. Eng muhimi, Xomskiy asarining o‘zbekchaga tarjima qilinishi generativ tilshunoslikni o‘zbek tilshunosligiga shunchaki “olib kirish” emas, balki o‘zbek ilmiy tilining jahon lingvistik tafakkurini ifodalash imkoniyatlarini sinashdir. Shu sababli professor Baxtiyor Mengliyev tomonidan “Til va ong” asariga bag‘ishlangan alohida monografik sharh-tadqiqot yaratilishi nihoyatda maqsadga muvofiqdir. Bunday tadqiqot Xomskiy nazariyasini o‘zbek filologiga oddiy tarjima orqali emas, balki tizimli, tanqidiy va metodologik talqin orqali taqdim etgan bo‘lar edi. Natijada “Xomskiy → Til va ong → o‘zbekcha tarjima → ilmiy sharh → milliy lingvistik tadqiqot” zanjiri yuzaga keladi. Aynan mana shu zanjir jahon lingvistik merosini o‘zbek ilmiy makoniga mexanik tarzda ko‘chirish emas, balki uni milliy ilmiy tafakkur bilan faol dialogga kiritish imkonini beradi.

Rezyume. Mazkur maqolada amerikalik tilshunos Noam Xomskiyning “Til va ong” (Language and Mind) asari, uning generativ tilshunoslik konsepsiyasidagi o‘rni hamda mazkur asarning o‘zbek tiliga tarjima qilinishining ilmiy-madaniy ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda Xomskiyning tilni inson ongining faoliyati, biologik va kognitiv imkoniyatlari bilan bog‘liq murakkab tizim sifatida talqin qilishi, generativ grammatikaning shakllanish bosqichlari, lisoniy kompetensiya, Universal grammatika, tilni o‘zlashtirish muammosi va tilning ijodiy tabiati haqidagi qarashlari yoritiladi. Shuningdek, Xomskiyning bixevioristik paradigma bilan munozarasi, xususan, B. F. Skinnerning “Verbal Behavior” asariga bag‘ishlangan 1959-yilgi tanqidiy maqolasining kognitiv fanlar tarixidagi o‘rni baholanadi. Maqolaning alohida qismi professor Baxtiyor Mengliyevning Xomskiy asarini o‘zbek tiliga tarjima qilish mahoratiga bag‘ishlanib, unda terminologik ekvivalentlik, semantik aniqlik, sintaktik transformatsiya, ilmiy uslub va milliy ilmiy til imkoniyatlaridan foydalanish masalalari ko‘rib chiqiladi. Maqolada Xomskiy nazariyasini bugungi tilshunoslik nuqtayi nazaridan mutlaq va o‘zgarmas ta’limot sifatida emas, balki zamonaviy kognitiv, konstruktiv va biolingvistik tadqiqotlar bilan munozarada rivojlangan ilmiy paradigma sifatida baholash taklif etiladi.

Resume. This article analyzes the work “Language and Mind” by the American linguist Noam Chomsky, its place in the concept of generative linguistics, and the scholarly and cultural significance of its translation into Uzbek. The study examines Chomsky’s view of language as a complex system associated with human mental activity and biological and cognitive capacities, as well as the stages in the development of generative grammar, linguistic competence, Universal Grammar, language acquisition, and the creative nature of language. It also evaluates Chomsky’s debate with the behaviorist paradigm, particularly his 1959 critical review of B. F. Skinner’s “Verbal Behavior” and its role in the history of the cognitive sciences. A separate part of the article focuses on Professor Bakhtiyor Mengliyev’s translation of Chomsky’s work into Uzbek, addressing terminological equivalence, semantic precision, syntactic transformation, academic style, and the use of the resources of the national scholarly language. The article proposes viewing Chomsky’s theory not as an absolute and unchanging doctrine, but as a scientific paradigm that has developed through dialogue with contemporary cognitive, constructivist, and biolinguistic research.

Резюме. В статье анализируется труд американского лингвиста Ноама Хомского “Язык и мышление” (Language and Mind), его место в концепции генеративной лингвистики, а также научно-культурное значение перевода данного произведения на узбекский язык. В исследовании рассматриваются взгляды Хомского на язык как сложную систему, связанную с деятельностью человеческого сознания, его биологическими и когнитивными возможностями, этапы формирования генеративной грамматики, понятия языковой компетенции, универсальной грамматики, проблемы усвоения языка и творческой природы языка. Также оценивается дискуссия Хомского с бихевиористской парадигмой, в частности его критическая статья 1959 года, посвящённая книге Б. Ф. Скиннера “Verbal Behavior”, и её значение в истории когнитивных наук. Особая часть статьи посвящена переводческому мастерству профессора Бахтияра Менглиева при переводе труда Хомского на узбекский язык; рассматриваются вопросы терминологической эквивалентности, семантической точности, синтаксической трансформации, научного стиля и использования возможностей национального научного языка. Предлагается оценивать теорию Хомского не как абсолютное и неизменное учение, а как научную парадигму, развивавшуюся в диалоге с современными когнитивными, конструктивистскими и биолингвистическими исследованиями.